

Kratek pregled prizadevanj za samostojno Slovenijo pred demokratičnimi spremembami

Snovanje samostojne slovenske države navadno povezujemo z razgibanim kulturnim in političnim dogajanjem na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta 20. stoletja. Nesporno ostaja, da je samostojna Slovenija nastala v času globoke krize takratne jugoslovanske zvezne države in širših mednarodnopolitičnih sprememb, na katere je vplival zlasti sočasen razkroj socialističnega družbenega reda v Srednji, Vzhodni in Jugovzhodni Evropi. Kljub temu se je zaradi celovitejšega zgodovinskega pogleda treba ozreti k prvim zagovornikom samostojne Slovenije, ki so desetletja pred tem kot politični izseljenci v državah zahodnega sveta dejavno razpravljali o preteklosti, sedanjosti in prihodnosti svoje matične domovine.

Po drugi svetovni vojni so se zagovorniki samostojne Slovenije povezali v Slovensko državno gibanje in sorodne (neuradne) organizacije s člani in podporniki v Združenih državah Amerike, Kanadi, Argentini, Veliki Britaniji in zahodni Nemčiji. Navdih za svoja stališča so okvirno prepoznavali v zadnjih spisih in prizadevanjih dr. Lamberta Ehrlicha (1878–1942), duhovnika, univerzitetnega profesorja teologije in voditelja politične skupine katoliških študentov »Akademski klub Straža«. Ehrlich je ob koncu tridesetih let 20. stoletja nakazal smer t. i. višarskega slovenstva v smislu samostojne politične tvorbe na preseku slovanskega, germanskega in romanskega sveta, ki bi nadgradilo staro avtoriteto programa »Zedinjene Slovenije« iz leta 1848. Med prvimi zagovorniki ideje o samostojni Sloveniji, ki želene polne državnosti matične domovine sicer niso dočakali, je primerno izpostaviti Franca Jezo (1916–1984) (delujoč v Trstu), Franca Dolinarja (1915–1983) (delujoč v Rimu), Rudo Jurčeca (1905–1975) (delujoč v Buenos Airesu) in predvsem dr. Cirila Žebota (1914–1989) (delujoč v Washingtonu, D. C.). Skozi njihova besedila in politične nastope se odraža utemeljevanje geografske, gospodarske in kulturološke smotrnosti slovenskega odhoda iz jugoslovanskega zveznega okvira. Njihova misel se je v takratnem času zdela avantgardna in verjetno tudi zanesenjaška, saj je bila Sloveniji kot enoti znotraj Jugoslavije vse do konca osemdesetih let v takšni ali drugačni obliki naklonjena velika večina slovenskih intelektualcev doma in na tujem. Med tovrstnimi objavami je vredno omeniti vsaj brošure *Slovenska državna misel* (Franc Dolinar, 1948), *Slovenija 1968, kam?* (Skupina Ypsilon slovenskih akademikov, 1968), *Odgovor Edvardu Kardelju* (Ciril Žebot, 1969) ter vsebinsko bogato Žebotovo avtobiografsko monografijo z naslovom *Neminljiva Slovenija* (1988).

Ideja samostojne Slovenije je svoje prvo javno obeležje dobila leta 1946, ko je Žebot v Rimu ustanovil Akcijski odbor za zedinjeno in suvereno slovensko državo, ki je bil mišljen kot poskus povezovanja Slovencev proti revolucionarnim silam v domovini in je svoja stališča naslonil na medvojno politološko razpravo »Narod sredi Evrope« (Borut Bober, najverjetneje Ciril Žebot, 1943). Organizacija ni dosegla svojega namena, saj je pariška mirovna konferenca oktobra istega leta priznala Titovo Jugoslavijo in zaprla možnost za nastanek samostojne in demokratične Slovenije. Žebotov ugled profesorja politične ekonomije (sprva na univerzi Duquesne, nato Georgetown) in številna poznanstva so mu omogočala, da je ameriški javni prostor seznanjal s političnim stanjem v socialistični Jugoslaviji in tako poskušal od zunaj

vplivati na dogajanje v matični domovini. Posredno je bil kritičen do vlade Johna F. Kennedyja (1917–1963), ker je po eni strani sodelovala s Titom in ga leta 1963 povabila na državniški obisk, po drugi strani pa je načelno obsojala diktatorske režime v Latinski Ameriki, Aziji in Afriki. Žebot je pisma iz Amerike pošiljal tudi visokim političnim predstavnikom v Sloveniji. Leta 1972 se je tako obrnil na predsednika izvršnega sveta (vlade) Staneta Kavčiča (1919–1987), predsednika skupščine Sergeja Kraigherja (1914–2001) in predsednika ustavnega sodišča Vladimirja Krivica (1914–1996), večjim časopisnim hišam pa je pošiljal izrezke svojih ameriških člankov, v katerih je opozarjal na totalitarni sistem v Jugoslaviji. Vrhunec Žebotovega političnega delovanja pomenita njegovi knjižni deli, v katerih celostno predstavlja svoja stališča. Prvo tovrstno delo je monografija *Slovenija včeraj, danes in jutri*, ki jo je izdal leta 1967 ob petindvajsetletnici Ehrlichove smrti. V njej posebej izpostavlja problematiko režimskega omejevanja delovanja Cerkev, obenem pa ugotavlja, da se je ostrina partijske oblasti glede na začetno stalinistično obdobje omehčala, zaradi česar jugoslovanski socializem na Zahodu ni vzbujal tolikšnega neodobravanja kakor v primeru sovjetskega ali romunskega. Knjiga je bila v Sloveniji prepovedana, to je vse do sredine osemdesetih let veljalo tudi za vsa druga Žebotova dela. Ob koncu svojega življenja je napisal že omenjeno monografijo *Neminljiva Slovenija*, v kateri se z avtobiografskega zornega kota posveča slovenski zgodovini od propada Avstro-Ogrske monarhije do konca osemdesetih let. Žebota je mogoče posredno označiti za enega od očetov samostojne slovenske države, ki pa je – tako kakor drugi sorodni misleci – pri obravnavi sodobne slovenske idejne zgodovine še vedno preskromno osvetljen.